

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่องการบริหารงานการปกครองคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 7 มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการบริหารงานการปกครองคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาล ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 7 และเพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคในการบริหารงานการปกครองคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาล ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 7 และข้อเสนอแนะแนวทางในการบริหารงานการปกครองคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 7

ดำเนินการวิจัยโดยวิธีวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์เก็บรวบรวมข้อมูลจากประชากรทั้งหมดที่เป็นพระสังฆาธิการผู้บริหารที่มีหน้าที่ในการบริหารงานปกครองในจังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน จังหวัดแม่ฮ่องสอน คือ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล จำนวน 295 รูป โดยใช้ประชากรทั้งหมดเป็นผู้ให้ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยการบริหารงานการปกครองคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 7 ผู้วิจัยสรุปผลได้ ดังนี้

1. พระสังฆาธิการส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 41-50 ปี จำนวน 77 รูป คิดเป็นร้อยละ 26.1 มีจำนวนพรรษา 30 พรรษาขึ้นไป จำนวน 120 รูป คิดเป็นร้อยละ 40.7 มีการศึกษาทางธรรมในระดับนักธรรมชั้นเอก จำนวน 231 รูป คิดเป็นร้อยละ 78.3 มีการศึกษาในทางโลกในระดับปริญญาตรี จำนวน 173 รูป คิดเป็นร้อยละ 58.6 มีตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์ระดับเจ้าคณะตำบล จำนวน 260 รูป คิดเป็นร้อยละ 88.1 มีประสบการณ์ในการปกครอง 10 ปีขึ้นไป จำนวน 203 รูป คิดเป็นร้อยละ 68.8

2. ระดับการใช้หลักธรรมาภิบาลในการบริหารงานปกครองคณะสงฆ์ตามความคิดเห็นของพระสังฆาธิการ โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.27$) เมื่อจำแนกเป็นรายด้าน สรุปได้ดังนี้

2.1 ด้านหลักนิติธรรม พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นว่า พระสังฆาธิการมีระดับการใช้หลักธรรมาภิบาลในการบริหารงานปกครองคณะสงฆ์ด้านหลักนิติธรรมโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.66$) เมื่อพิจารณารายละเอียดพบว่า พระสังฆาธิการมีการใช้หลักธรรมาภิบาลอยู่ในระดับมากทุกเรื่อง ยกเว้นเรื่องการเมืองการออกกฎระเบียบ ข้อบังคับให้สอดคล้องกับพระธรรมวินัยอยู่ในระดับมากที่สุด และเรื่องมีการจัดการศึกษาหลักพระธรรมวินัย และกฎระเบียบ ข้อบังคับของคณะสงฆ์ให้แก่พระภิกษุสามเณร ได้รับทราบอย่างทั่วถึงอยู่ในระดับปานกลาง

2.2 ด้านหลักคุณธรรม พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นว่า พระสังฆาธิการมีระดับการใช้หลักธรรมาภิบาลในการบริหารงานปกครองคณะสงฆ์ด้านหลักคุณธรรมโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.41$) เมื่อพิจารณารายละเอียด พบว่าพระสังฆาธิการมีการใช้หลักธรรมาภิบาลในการบริหารงานปกครองคณะสงฆ์อยู่ในระดับมากในเรื่องพระภิกษุสามเณรมีการปฏิบัติตนตามพระธรรมวินัย และเป็นแบบอย่างที่ดี มีจริยาที่ดียิ่ง มีความซื่อสัตย์ สุจริตต่อตนเองและหน้าที่ และพระสงฆ์มีความสามัคคี เมตตา กรุณา โอบอ้อมอารีต่อกัน

2.3 ด้านหลักความโปร่งใส พบว่า พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นว่า พระสังฆาธิการมีระดับการใช้หลักธรรมาภิบาลในการบริหารงานปกครองคณะสงฆ์ด้านหลักความโปร่งใสโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.16$) เมื่อพิจารณารายละเอียด พบว่าพระสังฆาธิการมีการใช้หลักธรรมาภิบาลในการบริหารงานปกครองคณะสงฆ์ด้านหลักความโปร่งใสอยู่ในระดับน้อยในเรื่องการจัดให้มีระบบติดตามตรวจสอบงานด้านต่างๆ

2.4 ด้านหลักการมีส่วนร่วม พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นว่า พระสังฆาธิการมีระดับการใช้หลักธรรมาภิบาลในการบริหารงานปกครองคณะสงฆ์ด้านหลักการมีส่วนร่วมโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.13$)

2.5 ด้านหลักความรับผิดชอบ พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นว่า พระสังฆาธิการมีระดับการใช้หลักธรรมาภิบาลในการบริหารงานปกครองคณะสงฆ์ด้านหลักความรับผิดชอบโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.18$)

2.6 ด้านหลักความคุ้มค่า พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นว่า พระสังฆาธิการมีระดับการใช้หลักธรรมาภิบาลในการบริหารงานปกครองคณะสงฆ์ด้านหลักความคุ้มค่าโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.08$) เมื่อพิจารณารายละเอียด พบว่าพระสังฆาธิการมีการใช้หลักธรรมาภิบาลในการบริหารงานปกครองคณะสงฆ์ด้านหลักความคุ้มค่าอยู่ในระดับน้อยในเรื่องมีการควบคุมกำกับให้พระภิกษุได้ปฏิบัติงานเต็มความรู้ ความสามารถ

3. ปัญหาและข้อเสนอแนะในการบริหารงานการปกครองคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 7 สรุปได้ ดังนี้

3.1 ด้านหลักนิติธรรม (Rule of Law)

ปัญหา ข้อเสนอแนะ

พระสงฆ์มีความรู้เรื่องหลักนิติธรรมน้อยทำให้เกิดปัญหา เพราะความไม่เข้าใจในเรื่องนิติธรรม ไม่ปฏิบัติตามพระวินัย กฎระเบียบของคณะสงฆ์อย่างจริงจัง

ให้มีการอบรมให้ความรู้ ชี้แจง ทำความเข้าใจเกี่ยวกับหลักนิติธรรม เพื่อให้การนำไปใช้ นำประเพณีปฏิบัติได้อย่างเหมาะสมตามหลักพระธรรมวินัย และกฎหมายบ้านเมือง

3.2 ด้านหลักคุณธรรม (Morality)

ปัญหา ข้อเสนอแนะ

ไม่ค่อยปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ไม่มีความซื่อสัตย์สุจริตต่อตนเองและผู้อื่น ไม่ชอบบริหารงานที่ได้รับมอบหมาย ไม่มีความยุติธรรมเอาแต่ใจของตน ไม่นำหลักธรรมจริยธรรมมาใช้ บางรูปเมื่อบวชแล้วได้เรียนน้อยและไม่ต่อเนื่องขาดความรู้ความเข้าใจหลักคุณธรรม

ให้มีการศึกษาตามสมควรแก่สมณสาธูปหรือให้การอบรมอย่างต่อเนื่องในเรื่องที่ควรรู้และจำเป็นเพื่อนำไปใช้กับการบริหารงานโดยตรง

3.3 ด้านหลักความโปร่งใส (Transparency)

ปัญหา ข้อเสนอแนะ

พระสงฆ์และคณะกรรมการที่มีหน้าที่บริหารงานปกครองที่เข้ามาบริหารไม่เปิดเผยการทำงาน ไม่มีการจัดทำหรือปรับปรุงข้อมูลสารสนเทศให้มีความถูกต้องตรงกับความเป็นจริงและเป็นปัจจุบัน ไม่พร้อมที่จะเปิดเผยให้แก่พระภิกษุสามเณร และพุทธศาสนิกชน

แยกส่วนการบริหารงานให้ชัดเจนในการทำหน้าที่ ให้มีการปรับปรุงแก้ไขข้อมูลให้ถูกต้อง ตรวจสอบได้ พร้อมจะเปิดเผยแก่พระภิกษุสามเณร และประชาชนทั่วไปอย่างเสมอต้นเสมอปลาย

3.4 ด้านหลักการมีส่วนร่วม (Participatory)

ปัญหา ข้อเสนอแนะ

ความไม่เข้าใจเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมเพราะการศึกษาที่ต่างกัน มีมานะ ทิฎฐิที่สูงทำให้ไม่ค่อยเปิดโอกาสให้กับพระภิกษุสามเณรชั้นผู้น้อยเข้าไปมีส่วนร่วมในการปกครอง

ส่งเสริมสนับสนุนให้พระภิกษุมีความรู้ความเข้าใจ และมีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารงานปกครองเพื่อให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพตามความเหมาะสม

3.5 ด้านหลักความรับผิดชอบ (Accountability)

ปัญหา ข้อเสนอแนะ

ความไม่เข้าใจกันหรือไม่ลงรอยกันของผู้มีหน้าที่บริหารงานปกครองกับผู้น้อยทำให้ขาดความตระหนักในทำหน้าที่ปฏิบัติงาน ไม่ยอมรับผลของการกระทำของตนตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย

ให้ปฏิบัติงานและรับผิดชอบงานอย่างสุดความสามารถตามระเบียบข้อบังคับ และพระราชบัญญัติของคณะสงฆ์ พร้อมทั้งต้องมีความสามัคคี มีความซื่อสัตย์สุจริต ขยัน อดทนต่อการทำหน้าที่

3.6 ด้านหลักความคุ้มค่า (Utility)

ปัญหา ข้อเสนอแนะ

ไม่มีการสำรวจวัสดุ อุปกรณ์ ครุภัณฑ์ตามความจำเป็นและประโยชน์ในการใช้สอย มอบหมายงานไม่ตรงกับความรู้ความสามารถของผู้ที่ทำหน้าที่อย่างเหมาะสม

ควรให้ความรู้ความเข้าใจ ส่งเสริมสนับสนุนให้พระภิกษุสามเณรมีการสำรวจวัสดุ อุปกรณ์ ครุภัณฑ์ของวัดเพื่อทำเป็นฐานข้อมูลเพื่อให้เกิดการใช้สอยได้อย่างคุ้มค่า

4. การสัมภาษณ์

ผลจากการสัมภาษณ์ในการบริหารงานปกครองคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาล สรุปได้ดังนี้

4.1 ในการบริหารงานการปกครองคณะสงฆ์ของท่านได้เริ่มนำและมีการนำหลักธรรมาภิบาลมาใช้ในการบริหารงานการปกครองคณะสงฆ์เมื่อใด และมีวิธีการนำหลักธรรมาภิบาลเข้าใช้ในการปกครองคณะสงฆ์อย่างไร ผลการสัมภาษณ์ปรากฏดังนี้

หลักธรรมาภิบาลเป็นคุณธรรมเบื้องต้นที่พระสงฆ์ใช้และปฏิบัติอยู่แล้ว ดังนั้น ถือได้ว่าหลักธรรมาภิบาลเป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานของการปฏิบัติกิจการของวัด บริหารองค์กร ส่วนวิธีการนั้นพระสงฆ์โดยส่วนใหญ่เมื่อดำรงตำแหน่งในระดับเจ้าคณะเจ้าวัด อำเภอ ตำบล และเจ้าอาวาสก็นำหลักธรรมาภิบาลนี้มาใช้ในการบริหารวัด ดังนั้น จึงไม่ยากในการนำหลักธรรมาภิบาลนี้มาใช้ในการปฏิบัติงาน บริหารงานของคณะสงฆ์ โดยนำมาประยุกต์ใช้กับหลักเหตุผล ทัศนคติ ทัศนัง และทันเวลา โดยยึดงานหลักของคณะสงฆ์เป็นหลักนำ

4.2. มีปัญหาอุปสรรคในการนำหลักธรรมาภิบาลมาใช้ในการบริหารงานปกครองคณะสงฆ์อย่างไร มีวิธีในการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาการบริหารงานการปกครองคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพประสิทธิผลโดยใช้หลักธรรมาภิบาลให้ได้อย่างไร ผลการสัมภาษณ์ปรากฏดังนี้

เนื่องจากคณะสงฆ์มีอำนาจเฉพาะด้านการปกครองเกี่ยวกับการแต่งตั้งตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์ โดยนับเฉพาะพระสงฆ์ที่มีตำแหน่งทางการปกครองและในการแต่งตั้งดังกล่าวนี้จะอาศัยหลัก 3 ประการ คือ 1. ผลงาน 2. ความรู้ความสามารถ และ 3. เป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย ดังนั้น จึงไม่ค่อยจะมีปัญหาในการหลักกรรมาภิบาลมาใช้ โดยนำหลักกรรมาภิบาลมาใช้นั้นไม่มีปัญหา ถ้าผู้นำใช้หลักกรรมาภิบาลได้อย่างถูกต้อง ผู้ตามก็จะเกิดความสบายใจ และประโยชน์ก็เกิดขึ้นได้

4.3 ในการวางแผนพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ มีกระบวนการในการวางแผนในแต่ละชั้นอย่างไรบ้าง ผลการสัมฤทธิ์ปรากฏดังนี้

โดยหลักแล้วคณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่มีหน้าที่ คือ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ส่วนการบริหารงานการปกครองนั้นถือเอาตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์เป็นแนวทางในการปกครองสงฆ์ที่มีบทบาท หน้าที่ อำนาจที่ชัดเจนตามลำดับสายการบังคับบัญชา เริ่มตั้งแต่ เจ้าคณะหน เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล และเจ้าอาวาส โดยมีการประชุมพระสังฆาธิการกันปีละประมาณ 3-4 ครั้ง เพื่อช่วยกันวางแผนในการทำงานด้านต่าง ๆ ของคณะสงฆ์ เช่น การปกครอง การศึกษาธรรมบาลี การสงเคราะห์ การเผยแผ่ เป็นต้น

4.4 คณะสงฆ์มีหลักเกณฑ์และวิธีปฏิบัติในการบริหารงานบริการให้แก่พระภิกษุสามเณรอย่างไร ผลการสัมฤทธิ์ปรากฏดังนี้

โดยปกติแล้ว งานบริหารการปกครองพระภิกษุสามเณรเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาสแต่ละวัดจะมีบทบาทในด้านนี้ชัดเจนที่สุด สุดแต่ความรู้ความสามารถของเจ้าอาวาสนั้น ๆ ส่วนคณะสงฆ์จะดูแลภาพกว้าง ๆ เช่น การสอบนักธรรม บาลี เป็นต้น ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย และกฎ ระเบียบ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ โดยปกติก็ให้ปฏิบัติตามระเบียบ ข้อบังคับของคณะสงฆ์ตามลำดับขั้นตอนของแต่ละเรื่องที่ต้องการนำเสนอ การติดต่อสื่อสารทางโทรศัพท์และทำเป็นหนังสือเพื่อความสะดวกในการบริหารงาน

4.5 คณะสงฆ์ได้มีวิธีการในการรับฟังความคิดเห็นและดูแลในเรื่องสิทธิความเป็นอยู่ของพระภิกษุสามเณรอย่างไรบ้าง ผลการสัมฤทธิ์ปรากฏดังนี้

พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. 2535 กำหนดให้เจ้าอาวาสนั้นมีบทบาทหน้าที่ในการดูแลการปกครอง การบริหารพระภิกษุสามเณรในวัดของตน ส่วนคณะสงฆ์จังหวัดจะดูแลเฉพาะด้านการแต่งตั้งเจ้าอาวาส ตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์ ฉะนั้น สิทธิความเป็นอยู่ของพระภิกษุสามเณรจึงเป็นบทบาทของเจ้าอาวาสเท่านั้น ซึ่งในการปกครองใช้หลักการบริหารงานโดยยึดพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535 เป็นหลัก

4.6 ในการปฏิบัติงานต่าง ๆ ของคณะสงฆ์ มีวิธีการทำให้เกิดความสุจริตโปร่งใสอย่างไร ผลการสัมภาษณ์ปรากฏดังนี้

มีเอกสารหลักฐานสรุปงานการประชุมของคณะสงฆ์ทุกครั้ง และเผยแพร่ให้กับพระภิกษุสามเณรและประชาชนรับทราบเป็นระยะ ๆ และมีเอกสารหลักฐานในการทำงานทุกครั้งอย่างชัดเจน มีความซื่อสัตย์สุจริตในการทำงาน และสรุปงานที่ทำทุกครั้ง แล้วเผยแพร่ให้พระภิกษุสามเณรได้รับรู้

4.7 คณะสงฆ์ได้มีการนำเอาองค์ประกอบของหลักธรรมาภิบาลมาใช้ในการบริหารงานการปกครองคณะสงฆ์อย่างไรบ้าง และท่านมีข้อเสนอแนะต่อการนำเอาองค์ประกอบดังกล่าวมาใช้ในการบริหารงานการปกครองคณะสงฆ์อย่างไรบ้าง ผลการสัมภาษณ์ปรากฏดังนี้

ในการบริหารงานการปกครองคณะสงฆ์เน้นหลักธรรมาภิบาลทั้งหลักนิติธรรม คุณธรรม ความโปร่งใส ความมีส่วนร่วม และ ความรับผิดชอบ ส่วนหลักความคุ้มค่านั้นมิได้คำนึงถึงเท่าไรนักเนื่องจากพระสงฆ์มีหน้าที่หลักคือ การอนุเคราะห์ สงเคราะห์ บริการทุกอย่างเพื่อความผาสุกอย่างเดียว ซึ่งคณะสงฆ์ควรนำพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คือ เข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา คือ หลักเหตุผล ลงมือทำ นำมาปฏิบัติเพื่อพัฒนาทั้งคนและงานควบคู่กันไป

4.8 ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมอื่น ๆ เกี่ยวกับการนำเอาหลักธรรมาภิบาลมาใช้ในการบริหารงานการปกครองคณะสงฆ์ ผลการสัมภาษณ์ปรากฏดังนี้

การบริหารงานใช้ระบบอาวุโส – กั้นต อาศัยความเป็นญาติกัน โดยทางภาพ ความ เป็นพี่น้องกัน มีความรักความเข้าใจกัน สานประโยชน์ร่วมกัน โดยอาศัยความเจริญมั่นคงของ พระพุทธศาสนา โดยควรมีการให้ความรู้ อบรมเรื่องหลักธรรมาภิบาลแก่พระสังฆาธิการ และพระภิกษุสามเณร เพื่อสร้างความเข้าใจ และตระหนักในการนำมาใช้ให้ได้อย่างเหมาะสมกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อสร้างประสิทธิภาพในการบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพ

ปัญหาและข้อเสนอแนะ

จากการสัมภาษณ์เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ เจ้าคณะจังหวัดลำพูน และเจ้าคณะจังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้เพิ่มเติมปัญหาและข้อเสนอแนะอื่น ๆ พอสรุปได้ ดังนี้

ปัญหา

คณะสงฆ์ส่วนใหญ่ยังไม่มีความรู้เกี่ยวกับหลักธรรมาภิบาลและการหลักธรรมาภิบาลมาใช้ในการบริหารงานปกครองให้สอดคล้องกับพระธรรมวินัยและพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ จึงก่อให้เกิดปัญหาในการนำมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

ข้อเสนอแนะ

ให้ความรู้เรื่องหลักธรรมาภิบาลและการนำมาใช้อย่างจริงจัง และการบริหารงานคณะสงฆ์นั้นควรนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น หลักทศพิธราชธรรม หลักอปริหานิยธรรม หลักพรหมวิหาร หลักอิทธิบาท เป็นต้น มาประยุกต์ใช้ร่วมกับหลักธรรมาภิบาลทั้งหลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักความมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่า เพื่อช่วยสร้างความเข้มแข็งและมีประสิทธิภาพมากขึ้นในการบริหารงาน

อภิปรายผล

จากการศึกษาวิจัยเรื่องการบริหารงานการปกครองคณะสงฆ์ตามหลักธรรมาภิบาลในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 7 มีประเด็นที่สำคัญในการนำมาอภิปรายจำแนกตามรายด้าน ดังนี้

1. ด้านหลักนิติธรรม มีการออกกฎ ระเบียบ ข้อบังคับให้สอดคล้องกับพระธรรมวินัย มีการชี้แจงให้พระภิกษุสามเณร มีความรู้ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของตนตามพระธรรมวินัย และกฎระเบียบ ข้อบังคับของคณะสงฆ์ มีการปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับของคณะสงฆ์ได้ถูกต้องเกิดความเป็นธรรมและเสมอภาคกัน และมีผลการวิจัยโดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ซึ่งผลจากการศึกษาวิจัยสอดคล้องกับแนวความคิดของพระราชญาณวิสิฐ (2549: 69-80) กล่าวว่า การศึกษาตามหลักนิติธรรมต้องตรากฎหมาย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ ให้มีความทันสมัย เป็นที่ยอมรับของสังคม และสังคมยอมรับพร้อมใจที่จะปฏิบัติตามกฎหมายหรือระเบียบข้อบังคับเหล่านั้น โดยถือว่าเป็นการปกครองภายใต้กฎหมาย มิใช่ทำตามความพึงพอใจของตนเอง

2. ด้านหลักคุณธรรม มีปฏิบัติงานตามหน้าที่ด้วยความขยัน หมั่นเพียร วิริยะและอุตสาหะ มีความสามัคคี เมตตา กรุณา โอบอ้อมอารีต่อกัน มีการใช้หลักธรรม จริยธรรมในการบริหารงานปกครอง และมีผลการวิจัยโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของผู้ช่วยศาสตราจารย์จำลอง มาปรีดา (2537: 3) กล่าวว่า การปฏิบัติตามหลักคุณธรรมเป็นหลัก แสดงความดีงามที่มีอยู่ในจิตใจของบุคคล ได้แก่ ความเมตตา กรุณา ความซื่อสัตย์สุจริต ความเสียสละ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความกตัญญู ความพากเพียร ความเห็นอกเห็นใจ ความละเอียดต่อความชั่ว และความกล้าที่จะกระทำความดี จะต้องสร้างให้เกิดขึ้นกับจิตใจของบุคคลให้คงอยู่ตลอดไป จึงจะเรียกว่าคนมีคุณธรรม เพราะบางทีคนเราเห็นว่าไม่มีความสำคัญ แต่เมื่อไม่มีศีลธรรมประจำใจ กลับกลายเป็นคนแข็งกระด้าง หยาบคาย หรือก้าวร้าว ไร้มารยาท แม้จะเป็นคนฉลาดบริหารงานเก่งเพียงใด แต่ก็เป็นที่รังเกียจของบุคคลทั่วไป

3. ด้านหลักความโปร่งใส มีการบริหารงานปกครองพระภิกษุสามเณรในเขตปกครองอย่างโปร่งใส มีการจัดให้มีการปรับปรุงข้อมูลสารสนเทศให้มีความถูกต้อง เป็นปัจจุบันตรงกับความเป็นจริง พร้อมเปิดเผยแก่พระภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชน มีการสนับสนุนและส่งเสริมให้พระสงฆ์ในเขตปกครองปฏิบัติงานด้วยความโปร่งใส ตรวจสอบได้ และมีผลการวิจัยโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของสมาน รั้งลีโยกฤษฏ์ (2543:10) กล่าวว่า การปฏิบัติตามหลักความโปร่งใส นั้น จะรวมไปถึงรวมถึงการมีระเบียบและการดำเนินงานที่เปิดเผยตรงไปตรงมาประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารอย่างเสรีและชอบธรรม ถูกต้องมีประสิทธิภาพ ซึ่งหมายถึงการที่ผู้เกี่ยวข้องทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่กำกับดูแลหรือประชาชนสามารถเข้าตรวจสอบและติดตามผลได้

4. ด้านหลักการมีส่วนร่วม จัดให้พระภิกษุสามเณรเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารงานปกครอง เปิดโอกาสให้พระภิกษุสามเณรตลอดถึงพุทธศาสนิกชนมีส่วนร่วมในการวางแผนการปฏิบัติงานของคณะสงฆ์ และมีผลการวิจัยโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของพระครูเมตตาวรคุณ (2550: 3) กล่าวว่า การที่จะทำให้ทุกคนมีส่วนร่วมได้นั้นต้องเปิดโอกาสให้พระสงฆ์ในวัดและประชาชนมีส่วนร่วมรับรู้และแสดงความคิดเห็นได้อย่างหลากหลาย ทำงานด้วยความสมัครสมานสามัคคี เมื่อเห็นพ้องต้องการแล้วจึงนำมาปฏิบัติร่วมกันให้เป็นรูปธรรมทั้งหมด

5. ด้านหลักความรับผิดชอบ มีการสร้างความตระหนักในสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบ และความรับผิดชอบต่อการบริหารงานของคณะสงฆ์ และพระภิกษุผู้มีหน้าที่ มีการมุ่งเน้นให้พระภิกษุสามเณรมีความรับผิดชอบ และกล้าที่จะยอมรับผลจากการกระทำของตน และมีผลการวิจัยโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสุทัสนา สุทธิกุลสมบัติ (2550 : บทคัดย่อ) กล่าวว่า หลักความรับผิดชอบตรวจสอบได้ นอกจากจะต้องมีความรับผิดชอบแล้วยังต้องสร้างกระบวนการให้หน่วยงานต่าง ๆ มาตรฐานตรวจสอบได้ว่าการดำเนินงานของเราโปร่งใสจริงหรือไม่ อย่างไร ซึ่งรวมไปถึงการขยายขอบเขตความรับผิดชอบออกไปจากเดิม ใครทำงานอะไร มีหน้าที่อะไรและพนักงานต่างฝ่ายต่างหน้าที่จะต้องทำหน้าที่ของตนด้วยความรับผิดชอบ เป็นวิธีการทำงานที่เรียกได้ว่าเน้นความชำนาญ หรือ Specialist แต่ความรับผิดชอบในความหมายกว้างคือการที่ผู้ประกอบการเป็นผู้ดำเนินกิจการด้วยและเป็นผู้ชำนาญในทุกด้านของการทำงาน ได้แก่ การปฏิบัติงานด้วยตนเอง เป็นต้น

6. ด้านหลักความคุ้มค่า มีการรณรงค์ให้ผู้บริหาร พระสังฆาธิการ และพระภิกษุสามเณรมีการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า และเกิดประโยชน์สูงสุด มีการส่งเสริมสนับสนุนให้พระภิกษุสามเณรจัดทำและใช้แหล่งเรียนรู้อย่างคุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุด และมีผลการวิจัยโดยรวมอยู่

ในระดับปานกลาง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของบุษบง ชัยเจริญวัฒน์ และบุญมี ลี (2544 : 58) ได้เสนอหลักธรรมาภิบาลที่สอดคล้องกับหลักความคุ้มค่าว่า ความมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล รัฐสามารถและจัดสรรและใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ได้อย่างคุ้มค่าและเหมาะสมเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของคนในสังคมโดยรวมถึงการทำงานที่รวดเร็ว มีคุณภาพและก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าไม่ใช่การตัดสินใจเฉพาะผู้นำเพียงฝ่ายเดียว แต่ต้องได้รับคำแนะนำและปรึกษาหารือเพื่อให้ได้ข้อสรุปที่แน่นอนอันจะก่อให้เกิดความคุ้มค่าในการใช้จ่ายเงินงบประมาณที่มีอยู่อย่างจำกัด สิ่งที่ได้จากการใช้จ่ายต้องมีคุณภาพ และมีอายุระยะเวลาในการใช้งานที่เน้นทางด้านประสิทธิภาพทนทานเกิดประโยชน์สูงสุด อาจเป็นข้อยืนยันถึงความเป็นไปได้และได้ข้อสรุปที่ดี

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. ควรให้การศึกษาคำรู้ เรื่องหลักธรรมาภิบาลให้กับพระสังฆาธิการระดับปกครองอย่างชัดเจนให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ และเชี่ยวชาญในการนำมาประยุกต์ใช้บริหารงานของคณะสงฆ์ ตลอดจนควรมีการศึกษาเปรียบเทียบความชัดเจนในเรื่องกฎระเบียบแต่ละอย่างให้ชัดเจนเข้าใจง่าย และเอาสภาพปัญหาของสังคมทั้งทางโลกและทางธรรมมาตั้งเพื่อให้คณะสงฆ์-พระภิกษุสามเณรร่วมกันคิด ร่วมกันแก้ปัญหา โดยร่างเป็นข้อปฏิบัติที่เหมาะสมกับปัจจุบัน ทันเหตุการณ์ เพื่อความเหมาะสมในการปฏิบัติงาน
2. ส่งเสริม สนับสนุนให้พระภิกษุสามเณร ได้เรียนรู้หลักธรรมาภิบาลเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในการนำมาใช้ปกครอง บริหารงาน และปฏิบัติงานให้สอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัย เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ ประสิทธิผลในการบริหารงานของคณะสงฆ์ และเป็นที่ยอมรับของพุทธศาสนิกชนทั่วไป
3. ควรนำหลักธรรมาภิบาลมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างความเข้มแข็งและมั่นคงให้กับระบบการบริหารงานของคณะสงฆ์ในการช่วยฟื้นฟูพระพุทธศาสนาให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาวิสัยทัศน์ และแผนยุทธศาสตร์การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของคณะสงฆ์ที่มีหน้าที่ในการบริหารงานปกครองในภาคอื่น ๆ

2. ควรศึกษาเปรียบเทียบหลักธรรมาภิบาลกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา
3. ควรมีการศึกษาผลกระทบและความสำเร็จจากการนำหลักธรรมาภิบาลมาใช้ในการบริหารงานของคณะสงฆ์ในระดับต่าง ๆ
4. ควรมีการศึกษาแนวทางการพัฒนาพระสังฆาธิการในด้านการนำหลักธรรมาภิบาลมาบริหารงานของคณะสงฆ์และของแต่ละวัด

